View metadata, citation and similar papers at core.ac.uk
brought to you by CORE
provided by Zhytomyr State University Library

УДК 802.0+408.7=833

О.О.Карпова,
вчитель
(Гуманітарна гімназія №23, м. Житомир)

ЗІСТАВЛЕННЯ ПОРЯДКУ СЛІДУВАННЯ ЛАНЦЮЖКОВИХ ПРЕПОЗИТИВНИХ АТРИБУТІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті розглядається досі не досліджений порядок слідування ланцюжкових препозитивних атрибутів в українській мові в зіставленні з встановленим порядком в англійській мові.

Питання лінійного положення компонентів на прикладі препозитивних атрибутивних груп, які означують іменник, детально розглядалось лінгвістами стосовно англійської мови. Як відомо, лінійне розташування компонентів цих груп в англійської мові підпорядковано строгому порядку: 1) determiners; 2) ordinals; 3) enumerators; 4) epithets; 5) size; 6) shape; 7) age; 8) colour; 9) origin; 10) substance; 11) noun; or gerund adjuncts. Наприклад: “A 44:40 isn’t exactly the (1) greatest (4) bird (11) gun in the world (R. Brautigan)” [1] ; [2:10].

Лінійний порядок слідування декількох препозитивних атрибутів в регресивних субстантивованих групах (РСГ) сучасної української мови до даного часу майже не вивчався. Відомим є лише той факт, що відносні прикметники займають позицію, яка межує з ядром, в той час як якісні прикметники стоять на на початку ланцюжка. Залишається невідомим, чи існують які-небудь закономірності розташування прикметників у цих різних за семантикою групах, чи порядок їх слідування є довільним.

Аналіз 1000 прикладів РСГ, вилучених шляхом системної вибірки із художньої прози авторів XX сторіччя, свідчить про існування певного порядку атрибутів в препозитивному ланцюжку, які розташовуються зліва направо в напрямку до ядра таким чином:

Позиція1: Предетермінативи: один з, обидва, усі, половина і т.д.

Позиція2: Детермінативи: присвійні займенники – мій, твій, її, свій і т.д.;
вказівні займенники – цей, той, такий;
означальні займенники – усякий, інший, кожний і т.д.
неозначені займенники – якийсь, деякий, певний і т.д.
заперечні займенники – ніякий, нічий.

Позиція 3: Порядкові числівники – перший, двадцятий, сорок шостий і т.д., а також прикметники типу наступний, попередній, минулий, майбутній, останній, і т.д.

Позиція 4: Кількісні числівники – два, шістдесят, сорок шостий і т.д.; квантифікатори кількості – декілька, багато, мало.

Позиція 5: Аксіологічні прикметники загальної оцінки – добрий, поганий, чудовий, огидний і т.д.

Позиція 6: Аксіологічні прикметники конкретної оцінки .

А. Сенсорної оцінки:

сенсорно-смакові – приємний, неприємний, смачний, несмачний, запашний, смердючий, гарячий, сухий, вогкий і т.д.

психологічні оцінки (інтелектуальні і емоціональні): цікавий, нецікавий, захоплюючий, чудесний, розумний, дурний, радісний, сумний, жалкий, небажаний і т.д.

Б. Сублімовані оцінки

естетичні оцінки: гарний, негарний, прекрасний, потворний і т.д.

етичні оцінки: моральний, аморальний, добрий, злий, цнотливий, розкутий і т.д.

телеологічні оцінки: ефективний, неефективний, доцільний, недоцільний, вдалий, невдалий і т.д.

Позиція 7: Якісні (не аксіологічні) прикметники, крім приналежних до позицій 8; 9; 10; 12: спритний, конвульсійний, лукавий і т.д.

Позиція 8: Якісні прикметники, що означають розмір: великий, малий, здоровенний, крихітний, високий, низький, довгий, короткий і т.д.

Позиція 9: Якісні прикметники, що означають вік: молодий, старий, дорослий, двадцятирічний, давній і т.д.

Позиція 10: Якісні прикметники, що означають форму: круглий, квадратний, трикутний, товстий, тонкий, вузький, широкий і т.д. Сюди ж належать прикметники типу: босоногий, голий, зморшкуватий, лисий, веснянкуватий і ін.

Позиція 11: Дієприкметники та віддієприкметникові прикметники: сказаний, прочитаний, тремтячий і т.д.

Позиція 12: Якісні прикметники, що означають колір, його інтенсивність та інші супроводжуючі ознаки: білий, чорний, червоний, синій, жовтий, темний, світлий, блідий, яскравий, блискучий, прозорий і т.д.

Позиція 13: Прикметники, що означають розташування в просторі: передній, задній, верхній, нижній, лівий, правий, сусідній, боковий, горизонтальний, вертикальний і т.д.

Позиція 14: Прикметники зі значенням присвійності, притаманності, національної, стильової та іншої належності: мамин, неньчин, батьків, Гнатів, Ольчин; дитячий, жіночий, чоловічий, котячий, собачий, пташиний, гадючий; весняний, літній, осінній, зимовий, ранковий, вечірній; український, англійський, парижський; класичний, античний і т.д.

Позиція 15: Відносні прикметники, що означають матеріал: залізний, вовняний, дерев’яний, мідний, скляний і т.д.

Позиція 16: Прикметники, що означають призначення, функційні, технічні, класифікаційні та соціальні різновиди: дитяча (книга), шкільні (посібники), хімічний (кабінет); армійський, десантний, авіаційний; дизельний,

електричний, ламповий, лазерний; багатоклітинні, твердошкірий, кишковопорожнинні; суспільний, громадський, партійний, професійний, робочий, урядовий і т.д.

Матеріал дослідження містить 807 двокомпонентних сполучень атрибутів з дотриманням черговості позицій, наприклад:

свої чорні брови [2 . 12] (І. Франко);
останній конвульсійний рух [3 . 7] (О. Вишня);
тодішнє київське життя [3 . 14] (В. Шевчук);
чудове синє небо [5 . 12] (О. Вишня);
сумні заплакані очі [6 . 11] (І. Дніпровський);
гарні шовкові спіднички [6 . 15] (Г. Тютюнник);
елегантні молоді люди [7 . 9] (Ю. Мушкетик);
лукаві карі очі [7 . 12] (О. Бердник);
несамовитий жіночий крик (О. Сизоненко);
стара товста шинкарка [9 . 10] (І. Франко);
старенька господарська сумка [9 . 16] (Ю. Мушкетик);
пласкі прикавказські степи [10 . 14] (Ю. Смолич);
тонка воскова свічка [10 . 15] (Є. Гуцало);
жовтий лаковий черевик [12 . 15] (П. Мирний);
рябий мотоциклетний шолом [12 . 16] (Є. Гуцало);
бічні фанерні перебірки [13 . 15] (Ю. Смолич);
Вандині фруктові дерева [14 . 16] (Ю. Смолич);
далекі евакуаційні мандри [13 . 16] (О. Сизоненко);
ватні армійські штани [15 . 16] (О. Сизоненко) та ін.

Значно рідше (всього 25 прикладів вибірки) зустрічаються ланцюжки з трьома атрибутами, наприклад:

її гарне молоде лице [2.6.9] (І. Франко);
його бездонні гарні очі [2.8.12] (О. Бердник);
якась чудова італійська опера [2.6.14] (О. Вишня);
дві короткі товсті коси [4.8.10] (О. Сизоненко);
кілька коротких кулеметних стрічок [4.10.16] (О. Сизоненко);
довжелезні сиві козацькі вуса [8.12.14] (Ю. Смолич);
новий сірий кам'яний хрест [9.12.15] (Ю. Мушкетик);

Зареєстровано 2 приклади чотирьохкомпонентних ланцюжків:

її прекрасні великі правдолюбні традиції [2.5.6.16] (Ю. Смолич);
свої обшарпані солдатські речові мішки [2.11.14.16] (О. Сизоненко).

В матеріалі дослідження, крім зазначених вище, мається значна кількість (53 одиниці) сполучень препозитивних атрибутів з повтором певної позиції без порушення лінійного порядку компонентів: 6.6(12 од), 7.7 (10 од), 8.8 (2 од), 9.9 (1 од), 10.10 (11 од), 12.12 (8 од), 14.14 (2 од), 16.16 (7 од).

Розглянемо випадки повторів препозитивних атрибутів цих позицій.

Повтор 6.6 Атрибути сенсорних оцінок ($6^{а}$) як правило, передують атрибутами раціоналістичних оцінок ($6^{б}$) і сублімованих оцінок ($6^{в}$) наприклад:

чіткий бездоганний почерк [$6^{а}$, $6^{б}$] (В.Шевчук);
свіже гарне повітря [$6^{а}$, $6^{в}$] (І. Дніпровський);
чисте спокійне озеро життя [$6^{б}$, $6^{в}$] (І. Дніпровський);
вигідне спокійне життя [$6^{б}$,$6^{в}$] (І. Дніпровський).

Атрибутам, які належать до однієї й тієї ж групи аксіологичних прикметників, наприклад, $6^{а}$ $6^{а}$, притаманна властивість вільно мінятись місцями, пор.:

вогке холодне питво (В. Шевчук);
холодний вологий вітер (В. Шевчук).

Повтор 7.7. Атрибути зі значенням інтенсивності звука зазвичай передують атрибутам зі значенням тембру:

слабенький хрипкий голос (Г. Тютюнник);
піднесений теплий тенорок (І. Дніпровський).

В решті випадків порядок атрибутів 7.7 є довільним.

Повтор 8.8. При описі розміру предмету атрибути зі значенням величини передують атрибутам, які визначають розмір за вертикаллю:

маленькі вузькі вікна (Г. Тютюнник).

Атрибути позиції 8 можуть також розташовуватись за ступінню зростання ознаки:

ціле здоровенне блюдо (О. Вишня).

Повтор 10.10. Атрибути семантичної групи "товщина, ширина", як правило, передують іншим атрибутам позиції 10:

грубі короткоші мортири (І. Дніпровський);
кремезна рельєфна фігура (І. Дніпровський);
пузатий обшмулений портфель (Є. Гуцало).

Повтор 12.12. Атрибути типу блискучий, прозорий, картатий і т.д. слідують за атрибутами, що означають власне колір

чорні блискучі очі (М. Колесник);

чорні іскристі очі (В. Шевчук);
сині прозорі очі (О. Бердник);
червона картата кофта (Ю. Смолич).

Повтор 14.14. Атрибути зі значенням національної належності передують атрибутам, які означають належність до певного стилю, епохи і т.д.:
українська сільська периферія (Ю. Смолич);
німецька романтична література (В. Шевчук).

Повтор 16.16. До ядра словосполучення прилягають атрибути, які означають з ним складні назви, наприклад:
космічний десантний човен (О. Бердник);
трасуючі кулеметні черги (Ю. Смолич).

Із 1000 одиниць вибірки 113, тобто приблизно 1/10 від значної кількості, мають порушення лінійного порядку слів.

Основними причинами перестановки атрибутів є :

1) семантичне переосмислення прикметника, який починає виконувати функцію компонента складної назви:
біле сухе вино [12. 6] (Ю Смолич);
товста дика коза [11. 7] (О. Вишня);

2) вклинювання атрибута – присвійного займенника між першим компонентом ланцюжка та наступними компонентами з метою надання висловлюванню розповідного розмовного забарвлення:
знатний їхній односелець [6. 2] (Є. Гуцало);
стара наша народна приповідка [9. 2. 14] (О. Вишня);
криві свої губи [10. 2] (І. Дніпровський);
зелені свої очі [12. 2] (О. Сизоненко).

Таким чином, є всі підстави стверджувати, що порядок слідування препозитивних атрибутів в українській мові не є довільним, як це традиційно вважалося, а підлягає певним правилам. Порушення цих правил теж не є довільним. Воно має семантичну або прагматичну мотивацію. Даний аспект проблеми на матеріалі англійської мови знаходиться в стані вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Квеселевич Д. І. Интеграция словосочетания в современном английском языке К.: Вища школа.- 83 с.
2. Chatman S. Pre-adjectivals in the English Nominal Phrase.: American Speech, 1960, v.35. Nos.1-4

Матеріал надійшов до редакції 15.01.2000 р.

Карпова О. О. Составление порядка следования цепочных препозитивных атрибутов в английском и украинском языках.

В статье рассматривается не исследованный до данного времени порядок следования цепочных препозитивных атрибутов в украинском языке в сопоставлении с установленным порядком в английском языке.

Karpova O. O. The comparison of the order in the chain prepositive attributes in the English and Ukranian languages.

The article deals with the unexplored up to this moment order of the chain prepositive attributes in the Ukranian language in comparison to the fixed order in the English language.